



O'LMAS UMARBEOV IJODIDA REALIZM: "FOTIMA VA ZUHRA" ROMANI MISOLIDA

Abdumalikova Jasmina Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada taniqli o'zbek adibi O'lmas Umarbekov o'zbek romanchiligi taraqqiyotida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan so'nggi yirik asari – "Fotima va Zuhra" badiiy realizm prinsiplari asosida tadqiq etiladi. Maqolada yozuvchining davr ijtimoiy-siyosiy voqeligini aks ettirishdagi realistik mahorati, hayotiy haqiqat bilan badiiy to'qima munosabati, asar qahramonlarining xarakter evolutsiyasi hamda ijtimoiy-psixologik tahlil usullari tahlil qilingan. Shuningdek, asarning detektiv syujet chiziqlari zamiridagi jiddiy sotsial hamda ma'naviy-axloqiy inqiroz muammolari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: realizm, ijtimoiy muhit, badiiy haqiqat, tipik xarakter, psixologizm, konflikt, mafiyaviy tuzilmalar, detektiv syujet, xarakter evolutsiyasi.

XX asr oxiri o'zbek adabiyoti tarixida ijtimoiy voqelikni bor shafqatsizligi, murakkabligi va ziddiyatlari bilan aks ettirish tendensiyasi kuchaydi. Bu davrda realizm metodi yangicha falsafiy-estetik mazmun bilan boyidi. O'zbekiston xalq yozuvchisi O'lmas Umarbekov ijodining cho'qqisi hisoblangan "Fotima va Zuhra" romani (1994) aynan mana shu yangi bosqich realizmining mahsulidir. Adib og'ir xastalik bilan kurashayotgan bir sharoitda sobiq sho'ro tuzumining so'nggi yillaridagi jamiyat hayotini, odamlar ongida sodir bo'lgan ma'naviy-axloqiy emirilishlarni realistik buyoqlar bilan tasvirlab berdi.

Asar uzoq yillar davomida oddiy kitobxonlar orasida ko'proq o'tkir syujetli detektiv roman sifatida talqin qilingan bo'lsa-da, bugungi zamonaviy adabiyotshunoslik uning zamirida kuchli ijtimoiy, psixologik va sotsial realizm yotganini e'tirof etadi. Binobarin, romanda individual xarakterlarning ijtimoiy muhit



bilan aloqadorligini o'rganish realizm metodining fundamental qonuniyatlarini tushunishga xizmat qiladi. Realizm metodining eng birlamchi talabi – voqelikni qanday bo'lsa, shunday tarzda, bo'yamasdan tasvirlash va qahramon tabiatini muayyan sotsial sharoit bilan bog'liq holda ochishdir. "Fotima va Zuhra" romanida O'lmas Umarbekov 1980-1990-yillar arafasidagi O'zbekiston ijtimoiy hayotining chuqur fojiasini – jamiyat tubiga ildiz otgan korrupsiya, mafiyaviy tizimlar va ularni himoya qilayotgan yuqori doiradagi amdorlar kirdikorlarini fosh etadi.

Asardagi **"Shifokor"** jamoa xo'jaligi raisi **Teshaboy Sultonov** obrazi orqali adib o'sha davr jamiyatining eng tipik illatlarini umumlashtirgan. Sultonov – xalq ko'ziga saxovatpesha, el-yurt g'amini yeydigan rahbar, aslida esa giyohvandlik moddalari savdosi va jinoiy tarmoqlarni boshqaradigan guruh sardoridir. Muallif uni shunchaki bir tomonlama "yovuz" qilib ko'rsatmaydi uning har bir harakati, o'z nafs va mansabini saqlab qolish yo'lidagi xatti-harakatlari ijtimoiy sharoit taqozosi sifatida realistik asoslanadi. Bu o'rinda adib realizmdagi "tipik sharoitda tipik xarakterlar yaratish" prinsipini mukammal darajada qo'llagan. Badiiy realizmda qahramonning o'zgarmay qolishi asarning hayotiylikiga putur yetkazadi. "Fotima va Zuhra" asarida Zuhra obrazining shakllanish silsilasi psixologik realizmning yorqin namunasidir. Roman avvalida u maktabni bitirgan, hayotga go'zal umidlar bilan boqadigan beg'ubor, ma'sum qiz. Otasining nohaq tuhmatlar bilan o'ldirilishi va egizak opasi Fotimaning fojiali vafoti uni hayotning qattiq haqiqati bilan to'qnash kelishga majbur qiladi. Nomusi toptalgan, barcha suyanchiqlaridan ayrilgan qiz chorasizlik botqog'iga botmaydi, aksincha, adolatsiz tuzum va jinoiy to'dadan qasos olishga ahd qilgan matonatli ayolga aylanadi.

Adabiyotshunos olimlar qayd etganidek, Zuhra obrazi bu qadar real chiqishiga sabab – yozuvchining qiz qalbida kechayotgan nafrat, og'riq va qasos tuyg'ularini subyektiv ideallashtirmasdan, uning ruhiy iztiroblarini bor murakkabligi bilan ochib berganidir. Uning adolatni qonun yo'li bilan emas (chunki qonun himoyachilari ham sotilgan edi), balki o'z kuchi bilan o'rnatishga urinishi o'sha davrdagi huquqiy tizim inqirozining realistik isbotidir. O'lmas Umarbekov personajlar nutqini individuallashtirish orqali ham realizm talablariga rioya qiladi.



Romandagi har bir qahramon o'zining ijtimoiy mavqei, tarbiyasi va ichki madaniyatiga mos tilda gapiradi: Jinoiy dunyo vakillarining (masalan, Hamidulla, Abdulla) nutqida jargonlar, tahdidli va sovuq so'zlar ustunlik qilsa; Qonun va adolatni himoya qiluvchi mayor **Qodirjon Aliyev** nutqida rasmiylik, vazminlik va mantiqiy izchillik ko'rinadi. Shuningdek, egizaklar – Fotima va Zuhraning nutqiy portretlarida ham ularning dunyoqarashidagi qutbiylik (Fotimaning andishali va an'anaviyligi, Zuhraning esa dadil va mustaqillikka intiluvchanligi) nutq mazmunida yaqqol aks etadi. Asardagi konfliktlar aslo sun'iy emas. Ular mavhum axloqiy tushunchalar o'rtasida emas, balki aniq moddiy va ijtimoiy manfaatlar to'qnashuvida namoyon bo'ladi. Bir tomonda — har qanday qabihlikdan tap tortmaydigan, odam umrini sariq chaqaga olmaydigan "soya ostidagi kuchlar", ikkinchi tomonda esa — o'z huquqi, sha'ni va oilasini himoya qilishga uringan oddiy, himoyasiz insonlar turadi. Yozuvchi bu kurashda hayotiy voqelikka xiyonat qilmagan holda, adolatning juda qimmat va achchiq yo'qotishlar evaziga qaror topishini ko'rsatadi, bu esa asarning realistik qiymatini yanada oshiradi. Xulosa qilib aytganda, O'lmas Umarbekovning "Fotima va Zuhra" romani o'zbek adabiyotida ijtimoiy-psixologik realizm prinsiplarining muvaffaqiyatli qo'llanganiga yorqin misoldir. Adib hayotiy haqiqatni detektiv janr qoliplariga ustalik bilan singdirib, o'quvchiga faqatgina qiziqarli voqeani emas, balki muayyan davrning sotsial-psixologik tashxisini taqdim eta olgan. Asardagi har bir qahramon o'z ijtimoiy asosi va psixologik mantiqiga ega bo'lib, bu xususiyatlar romanning milliy adabiyotimiz xazinasidan munosib o'rin olishini ta'minlagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umarbekov O'. Tanlangan asarlar. Uchinchi jild: "Fotima va Zuhra" romani. – Toshkent: Sharq, 2007.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
3. Rahimov Z., Bannapova N. "Fotima va Zuhra" romanida bosh obraz talqini, 2022.
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004.